

Individualitet og art i raseideologiens århundre

Noen undersøkelser rundt hyppig fremsatte beskyldninger mot Rudolf Steiner og antroposofien (IV)

Frode Barkved

I tredje del av denne artikkelserien skrev jeg innledningsvis at jeg ville undersøke jødedom og antroposofi nærmere. I foreliggende artikkel vil noe av dette bli berørt. Men jeg vil likevel prioritere motiver fra en helt ny bok av Uwe Werner, *Rudolf Steiner zu Individuum und Rasse – sein Engagement gegen Rassismus und Nationalismus* (Verlag am Goetheanum 2011). De som har lest del II av denne artikkelserien vil huske at Werners bok fra 1999, *Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus 1933-1945*, var en vesentlig og viktig kilde. I sin nye bok ser Werner blant annet nærmere på de aspekter og vektlegginger Steiner gjør angående rase og individualitet som overses av hans kritikere (referanser til boken oppgis med sidetall i parentes). I en senere artikkel vil temaet «jødedom og antroposofi» fordypes særskilt.

Uwe Werner (f. 1941) har studert lingvistikk, litteratur, kulturhistorie og økonomi i Freiburg og Paris. I årene 1992-95 gjorde han en omfattende forskning rundt antroposofier i Nazi-Tyskland, som resulterte i boken «Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus 1933-1945» (R. Oldenbourg Verlag). I årene 1995-2011 var han leder for Goetheanum-arkivet.

var aldri begrenset til det tyskspråklige rom. Fra begynnelsen av tenkte Steiner «menneskelig og menneskehetlig, ikke nasjonalt». (S. 10) Denne multikulturelle, globale utbredelsen av antroposofien er i følge Werner vanskelig for kritikerne å forklare. En av dem, Helmut Zander, «kan i den personlighet som han beskriver som Steiner og i de forslag Steiner kom med, ikke oppdage noen «åndelig virkelighet». [...] Zanders bilde av Steiner utelukker utviklingen av de antroposofiske institusjonene, slik de har funnet og finner sted». Zander kan altså ikke se at det skulle finnes noen «åndelig virkelighet» som kjerne og utgangspunkt for antroposofien som sosial praksis. Han kjenner heller ikke til at de som representerer disse

initiativene skulle kunne ha erfart en «åndelig virkelighet». Han stiller seg fremmed både overfor antroposofien og for muligheten til åndelige erfaringer. Dermed konkluderer Zander med at «Waldorfskolene ikke er gode skoler på grunn av antroposofien, men til tross for antroposofien». (S. 11)

Dilemmaet mellom sosial praksis og det som kritikerne ofte betegner som obskure og absurde ideer, løses ikke i Werners bok, men

På grunn av eller til tross for?

Uwe Werner begynner med å påpeke at den antroposofiske virkningshistorien tilhører hele verden. Steiners forslag til samfunnsfornyelse

Fra den interkulturelle steinerskolen i Mannheim. Dette flerkulturelle prosjektet har fått stor oppmerksomhet fra både politikere og forskere for sin suksess med sosial og språklig integrasjon. (Kilde: <http://fiw-mannheim.de>).

påpekes. Muligens vil denne gåten bli stående å gape i ennå noen tiår. Kanskje ennå lengre. Det finnes omkring 10 000 antroposofiske virksomheter verden over, fra Egypts SEKEM til den interkulturelle Waldorfskolen i Mannheim. Det finnes en rekke enkeltpersoner som Otto Scharmer og Nicanor Perlas som har inspirert millioner av mennesker verden over med sin individuelle bearbeidelse og nyaktualisering av Steiners ideer om kultur og samfunn. Det finnes en rekke originale kunstnere og forfattere, fra Joseph Beuys til Saul Bellow, som har blitt dypt inspirert av Steiners verk. At alt dette skulle finnes *til tross for* antroposofien og ikke *på grunn av* den, er vel uansett noe som vanskelig kan tilfredsstille den logiske tenkningen. Inntar man det motsatte standpunktet, at virkningshistorie og idégrunnlag henger sammen, trenger ikke det å bety at man ikke kan diskutere eller være uenig med Steiner. Antroposofien vil jo nettopp appellere til *tenkende* mennesker.

Nødvendigheten av historisering

I et omfattende innledningskapittel henviser Werner til den kommisjonen som ble nedsatt av Antroposofisk Selskap i Nederland i 1997. Kommisjonens oppdrag var å gjennomgå Steiners samlede verk med hensyn til uttalelser om raser og folk. Den skulle videre vurdere om noen av hans uttalelser etter nederlandsk lov i

dag kan oppfattes som diskriminerende. En foreløpig rapport ble publisert i 1998, sluttrapporten i 2000. Begge konkluderer med at man ikke kan tillegge Steiner noen slags raselære eller rasisme. Men det foreligger 16 uttalelser i hans verk som ville blitt rammet av dagens nederlandske straffelov, vel 50 andre kan misforstås som diskriminerende. I

tidsskriftet *Info3* (1998) anmeldte professor i religionsvitenskap Wolfgang Ullmann (som for øvrig ikke er antroposof) kommisjonens rapport, og skriver: «Jeg tror ikke at denne konklusjonen for alvor kan trekkes i tvil. Den som ikke bare kjenner Steiners verk gjennom rykter eller den polemikken hans notoriske motstandere bedriver, kunne heller ikke vente noen annen.» Professor i historie (og heller ikke antroposof) Jörn Rüsten skrev i sin anmeldelse: «Antroposofien representerer et menneskebilde der de etnosentriske grensene overskrides og der menneskelighet utvikles som verdibegrep», og at rapporten burde sette en stopper for forsøkene på å slå antroposofien i hartkorn med «reaksjonære og antimoderne strømninger».

Werner påpeker at det finnes tekstpassasjer i rapporten «som karakteriserer forskjeller mellom raser (eller folk) på en slik måte at de implisitt inkluderer en hierarkisering av menneskegrupper som virker umiddelbart diskriminerende for vår tids sensibilitet. Det er tale om dekadens, degenerasjon, om oppstigende og nedstigende utvikling. I løpet av 1990-tallet har disse ytringene ikke uten grunn blitt påtalt av kritikerne. For dem er disse ytringene tilstrekkelig til å plassere Steiner og antroposofien i umiddelbart nærhet av århundreskiftets völkisch-rasistiske ideologier». (S. 14)

I dag finnes det en allmenn konsensus om at menneskeverd og rasisme er uforenlige stør-

relser. Begynnelsen av det tjuende århundre derimot, var dominert av patriotisme, nasjonalisme, rasisme og imperialism. Sitt «ideologiske ansikt» viste rasismen i völkisch-rasistiske grupperinger i Tyskland og i Østerrike-Ungarn. Både antisemittismen og den raseideologi som senere ledet frem til Nürnberg-lovene i Tyskland i 1935, var påvirket av den såkalte völkisch-bevegelsen. Etter at de tyske bøndene ble rammet av jordbrukskrise på 1870-tallet, oppstod det en reaksjon mot alt det som ble oppfattet som uttrykk for moderne forfall. Og det gjaldt «marxisme, liberalism og internasjonal storfinans, som i den antisemittiske völkisch-litteraturen ofte ble personifisert ved jødene.»¹ Det handler om en bevegelse som hadde stor folkelig tilsutning, og som ønsket å finne tilbake til de kulturelle og rasemessige tyske røtter. Den etnisk baserte historiefortolkning som denne bevegelsen formidlet fikk også virkning innen akademia og kunst.

I Völkisch-bevegelsen var gruppen overordnet individet og menneskelighet var forankret i det biologiske. I den rasistisk pregede ideologien var man opptatt av «å holde rasen ren» gjennom eugenikk. Eugenikken oppfattet for øvrig Steiner en «reaksjonær holdning». I 1917 heter det fra Steiners side at «man jo alltid har den slags høytravende navn på det som er det alle dummeste. Og ideen til denne eugenikken er egentlig oppstått ut fra hjernen, ikke ut fra menneskenes sjeler». Steiner kalte en slik eugenikk-praksis for «svart magi» og la til at «det er denne romsteringen i de sjeløse hjernene som er årsaken til at man i den nåværende tiden vil forme menneskene etter visse lover». (S. 45)²

Ikke bare folkelige bevegelser, men også store deler av den vitenskaplige antropologien var opptatt av den rene rasen. Dette førte til at grunnleggeren av den tyske antropologien,

1 Fra Store Norske Leksikon <http://www.sn1.no/rasisme>

2 For et nærmere studium av antroposofenes holdning til eugenikken anbefales lesning av kapittelet «Heilpedagogikk i nasjonalsosialismens tid» i boken *Kulturøyer* av Bente Edlund, Antropos Forlag 2010.

Rudolf Ludwig Karl Virchow (1821-1902), tysk lege, blir regnet som pioner innen patologien og grunnlegger av sosialmedisinen. I en landsomfattende undersøkelse som gikk på å finne fysiske kjennetegn på tyske og jødiske barn konkluderte han med at det ikke fantes en ren tysk eller jødisk rase. (Kilde: http://no.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Virchow.)

Rudolf Wirchow og hans resultater ble marginalisert. Han hadde nemlig gjennom grundige studier konstatert at det ikke fantes signifikante forskjeller mellom jødiske og tyske barn: «Diskusjonen om eksistensen av en «ren rase» det være seg tysk eller jødisk, kunne dermed ha blitt avsluttet. [...] Men Wirchow ble uthengt som «slave av jødedommen» og «en del av den jødiske verdenssammensvergelsen.» (S. 16-17)

Werner spør: «Hvordan ønsket [Steiner] at oppfatningene hans skulle forstås? Hadde han den gang bevissthet om mulige problematiske virkninger av sine uttalelser, og hvordan stilte han seg da til disse?» (S. 19) Werner gjør det klart at problematiske ytringer av Steiner som ikke leses uten at man befatter seg med dette spørsmålet, utvilsomt kan virke diskriminerende. Men han gjør det samtidig klart at kri-

tikerne har hatt manglende vilje til å gå inn på om forutsetningene og den kontekst som ytringene kommer frem i, virkelig er begrunnet i en rasistisk tankegang hos Steiner.

Werner gir videre et eksempel på hvordan Steiner kritiserte sin tids utstrakte bruk av begrepet som «dekadent», «degenerert» og «tilbakeblitt» for å beskrive raser og folk. Steiner korrigerer for eksempel den kjente evolusjonsbiologen Ernst Haeckel – som han samtidig var en stor beundrer av – ved å påpeke at han ligger under for en slags «vrangforestilling ved å tro at alt begynner med enkle vesener som stadig videreutvikles til mer og mer kompliserte, mer og mer fullkomne vesener». Ifølge Steiner er dette «meningsløst. For enhver fremadskridende utvikling begynner også på tilbakeveien igjen. All oppstigning følges av en nedstigning og all oppstigning bærer allerede anleggene til en nedstigning i seg.»

Det finnes ifølge Steiner en klar sammenheng mellom evolusjon og devolusjon, utvikling og tilbakegang. Og han oppfattet de kreftene som virker fysisk i rase, folk og familie som dekadente og skilt ut fra de åndelige krefter som virker i enkeltmennesket. Det som virker universelt og samtidig individuelt i hvert enkelt menneske, setter Steiner i forbindelse med det vendepunktet som skjedde ved Kristi inkarnasjon. Denne beskriver Steiner som den sentrale begivenheten i jordevolusjonen, og dens virkning er at det individuelle, det universelt menneskelige vokser, mens det som henger sammen med arvelighetskreftene avtar.

Her kan vi tenke på brevet til Galaterne, der det heter: «Her er ikke jøde eller greker, her er ikke træl eller fri, her er ikke mann og kvinne; for I er alle én i Kristus Jesus.» Med Steiners ord: «Ikke lenger skal bare det gjelde som har å gjøre med blodet som strømmer gjennom stammen og folket. Fra nå av skal det gjelde som det enkelte menneske kan utvikle i sin sjel. Hvert enkelt menneske skal innenfor sin inkarnasjon fra nå av ha verdi.»³ Og i en annen sammenheng skriver han at

«de fortidskrefter som tidligere virket på arvelighetskreftene i rase og folkeånder, blir avløst gjennom en ny bevissthet om selvsvarlighet: ledelsen av seg selv gjennom seg selv.»⁴

Sosialdarwinisme eller etisk individualisme

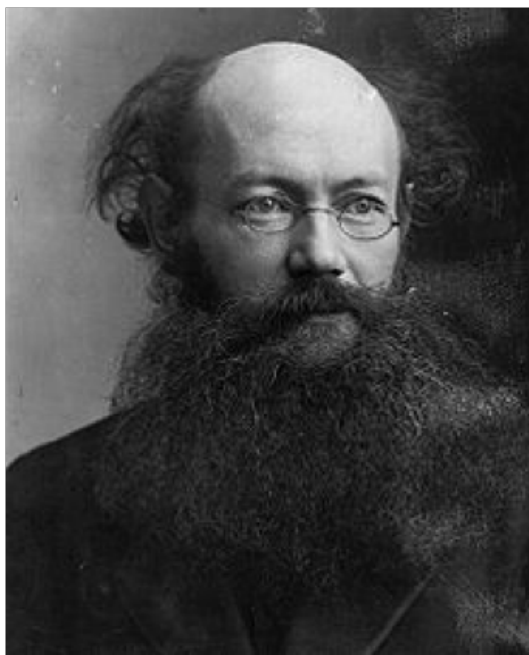
Werner viser at Helmut Zander overser de stedene der Steiner tydelig uttrykker et syn på evolusjonen som avviker fra Haeckel. I stedet gjør Zander Steiner til «haeckelianer». Men han overser også at Steiner allerede i 1905 distanserte seg fra vitenskapsdogmet om «overlevelseskampen», en naturlig seleksjon som man overførte fra dyreriket på menneskenes sosiale liv, med den konsekvens at det bare var naturlig at de svakeste gikk under. Med Werners ord: «Steiner anerkjente Darwins og Haeckels oppdagelse av at evolusjon er mulig i den forstand at noe nytt oppstår ut fra det bestående. Han delte derimot ikke det synspunktet at artenes overlevelse i naturen kun skulle bero på kampen om tilværelsen mellom dem, men nevnte den gjensidige hjelpen innenfor en art som et andre prinsipp.» Her støttet han seg blant annet på oppdagelsene til den russiske filosofen og geografen Pjotr Aleksejevits Kropotkin.

Steiner posisjonerte seg allerede i 1905 i forhold til konsekvensene ved å føre darwinismen over i det sosiale (sosialdarwinisme). Av et slikt menneskesyn, sa han, ville det før eller siden komme til «en alles kamp mot alle». Og videre: «Når det gjelder raser står vi inne i en nedgang. Dersom denne nedgangen blir konserverert gjennom troen på at man kan stanse den og gjennom hat, og ikke oppløst gjennom kjærlighet, så må naturligvis følgene av dette bli de aller verste.»⁵ Også dette ser Zander helt bort fra. I stedet hevder han at Steiner kan takke Haeckel og hans sosialdarwinisme for sitt eget syn på evolusjonen. Zander avstår altså fra å nevne hvordan Steiner advarer nettopp mot sosialdarwinismen. Videre unnlater Zander helt å påpeke hvor tydelig Steiner i et

3 GA 265, s. 409-10, sitert etter Werner, s. 21.

4 GA 10, s. 201-02, sitert etter Werner, s. 22.

5 GA 93a, s. 235, sitert etter Werner, s. 25.

Pjotr Aleksejevitsj Kropotkin (1842-1921) skriver i sin bok «Gjensidig hjelp»: «Dyreartane der individuell kamp har vorte redusert til eit minimum, og praksisen med gjensidig hjelp har nådd si største utvikling, er utan unntak dei mest talrike, velstående, og dei mest opne for vidare framgang. Det gjensidige vernet som er oppnådd i dette høvet, sjansen til å oppnå høg alder og akkumulére røynsle, den høgare intellektuelle utviklinga, og den vidare veksten i sosiale vanar, sikrar oppretthaldinga av arten, utvidinga av han, og den vidare progressive evolusjonen av han. Dei usosiale artane er derimot dømda til forfall». (Sitat og bilde hentet fra http://nn.wikipedia.org/wiki/Pjotr_Kropotkin.)

av sine hovedverk, *Frihetens filosofi* (1894), i kapittelet om «Darwinisme og moral» setter «den etiske individualisme» og ikke sosialdarwinismen som en menneskeliggjøring av darwinismen. Han skriver at man «ikke kan bli stående ved menneskets organiske funksjoner og bare finne disse naturlige, men må også oppfatte det moralsk-frie liv som en åndelig fortsettelse av det organiske». Og i samme kapittel: «Den etiske individualismen er således kronen på den bygning som Darwin og Haeckel har tilstrebet for naturvitenskapen. Den

er åndeliggjort utviklingslære overført på det moralske liv.»⁶ Og det var altså nettopp ikke den etiske individualismen som slo igjennom i Mellom-Europa i første del av det tjuende århundre, men sosialdarwinismen i form av rasisme, antisemittisme og nazisme.

En ting er hva kritikere som Zander finner av enkeltytringer hos Steiner, en annen sak er hva de velger å overse for at det de har funnet skal fremstå i et grelt lys. Et annet eksempel på en slik neglisjering er hvordan Zander behandler Steiners ideer om Atlantis. Han forbi-ser fullstendig et viktig anliggende hos Steiner: at menneskets utvikling handler om å gå fra å bli bestemt utenfra til selvbestemmelse innenfra. I prehistorisk tid, som Steiner i noen sammenhenger gir navnet Atlantis, ble mennesket i følge ham ledet og påvirket utenfra. Og selv om Steiner i sine tekster om Atlantis benytter seg av de teosofiske begrepene «rot-raser» og «underraser» (i betydningen kulturperioder og ikke biologiske raser), er han primært opptatt av «den gåten som gjelder opprinnelsen til språk, hukommelse og tenkning i mennesket». (S. 32) I stedet for at Zander tar dette sentrale anliggende i betraktning når han analyserer Steiners tekster om Atlantis, konsentrerer han seg utelukkende om en analyse som gjelder spørsmålet rundt Atlantis-myten og graden av pålitelighet når det gjelder Steiners klarsyn.

Tilfellet Hauer

Spesielt oppsiktsvekkende er det at Zander i forbindelse med Steiners Atlantis-forskning referer til en av hans argeste samtidige kritikere, Jacob Wilhelm Hauer (1881-1962). Hauer var professor i religionsvitenskap og utga i 1921 den Steiner-kritiske boken *Werden und Wesen der Anthroposophie. Eine Wertung und eine Kritik*. Zander refererer til Hauer's kritiske bemerkninger angående holdbarheten av Steiners klarsyn, men i sin egen behandling av antroposofien under nazitiden nevner han ikke med et ord at den samme Hauer ble brukt av nazilederne som fagperson for å vurdere om

6 Rudolf Steiner, *Frihetens filosofi*, Antropos Forlag 2008, s. 193.

Steiners antroposofi var forenlig med nasjonalsosialismen!

Hauer var grunnlegger av det völkische «tyske trosfellesskap», og hans høyeste ønske var at hans egen utarbeidelse av en hinduistisk inspirert religion skulle bli den nye religionen i det tredje riket. I mai 1941 skrev han et brev til Reichsführer-SS Heinrich Himmler, som han innleder med «min riksfører» og avslutter med «Heil Hitler». I brevet heter det blant annet at «antroposofien med sitt sentrum i Dornach først og fremst ligger i jødiske hender». Han er videre svært opptatt av å få tillatelse til å holde et foredrag for «føreren» om at «Det tredje rike befinner seg i den aller største fare» på grunn av antroposofien og dens «suggererende kraft». I brevet beskrives Rudolf Steiner som «et absolutt skruppelløst menneske» og antroposofien som «en sjelelig pest som får lov til å florere i det tyske folk». Et år tidligere skriver Hauer i et brev til lederen for Den statlige avdeling for rasevesen i Thüringen, Stengel von Rutkowski, en desidert motstander av antroposofien: «Altså vær så snill, gjør hva De kan [...] for å tilintetgjøre den antroposofiske innflytelsen. Antroposofene er de verste fiendene av vårt rike.»

Fem år tidligere, i 1935, hadde den samme Hauer på forespørsel fra nazilederne om antroposofi og nasjonalsosialisme, uttalt seg på følgende vis: «Jeg anser at den antroposofiske verdensanskuelse, som i enhver sammenheng er internasjonalt og pasifistisk innstilt, per se er uforenlig med den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse. Den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse bygger på tanken om blod, rase, folk og på ideen om den totale stat. Allerede disse to grunnpilarer i den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse og Det tredje rike blir fornektet av den antroposofiske verdensanskuelse.»⁷

Ikke mindre oppsiktsvekkende er det at denne nazismens ridder mot den «statsfiendtlige» antroposofien ennå i dag blir brukt for å sette antroposofien i miskreditt. Hauers bok

⁷ Uwe Werner, *Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus (1933-1945)*, R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 411, 301, 67.

Jakob Wilhelm Hauer (1881-1962) var professor i religionsvitenskap og en av Rudolf Steiners argeste motstandere. Han ble brukt av nazilederne som fagperson når det gjaldt antroposofi. Han prøvde å grunnlegge en ny og egen religion inspirert av hinduismen, som han håpet skulle bli Det Tredje Rikes folkereligion. Hauer tilhørte Völkisch-bevegelsen. (Kilde: http://en.wikipedia.org/wiki/Jakob_Wilhelm_Hauer.)

fra 1921 ble trykket i et nytt opplag i 2004, og utgiverne anbefaler boken for «intetanende foreldre» som ønsker å sende sine barn på Waldorfskolen uten «å være informert om denne skoles okkulte bakgrunn.» (S. 33)

Staudenmaiers konstruksjon og dekonstruksjon

I folkesjelsforedragene, som vi har behandlet tidligere i denne artikkelserien, ber Steiner innstendig om å bli oppfattet riktig: «Og jeg ber om at det jeg nå skal si ikke blir misforstått, idet det utelukkende angår mennesket i den grad det er avhengig av de fysiske-organiserte krefter, av de krefter som ikke da utgjør dets

Peter Staudenmaier, amerikansk anarkist og miljøaktivist, født 1965, har nettopp skrevet en doktoravhandling om «Antroposofi, rase og nasjon i Tyskland og Italia 1900-1945». Han er for tiden assisterende professor i historie ved universitetet i Montana. Bildet er hentet fra <http://new-compass.net/contributors/peter-staudenmaier>. Se forøvrig Cato Schiøtz' artikkel om Staudenmaiers doktoravhandling i *Libra*, nr. 3/2010.

vesen som menneske, men som det lever i.»⁸

Eller enda tydeligere: «Så lenge man fortsatt er tilbøyelig til å ta en objektiv karakteristikk av den ene eller annen rase eller et folkeslag personlig, vil det være svært vanskelig å oppnå en fordomsfri forståelse av kjensgjerningene.»⁹

I følge Werner var Steiner klar over at hans fremstillinger kunne tolkes i rasistisk retning. Men nettopp disse foredragene får hos en annen kjent Steiner-kritiker, Peter Staudenmaier, en helt annen utgang. Werner påpeker at de sitatene som er vist ovenfor, og som utvilsomt ville ha nyansert kritikken av Steiner, fullstendig overses av Staudenmaier. I stedet gjør han det motsatte. Han bruker uttalelser fra folkesjelsforedragene – med unntak av nettopp disse nyanserende sitatene – som belegg for at det her fantes en entydig affinitet til nazismen, og konkluderer: «The affinities with Nazi discours are unmistakable.» (S. 43)

Steiner innleder som kjent foredragene med å understreke at man ikke utelukkende kan legge den ytre antropologien til grunn når man vil beskrive det folkepsykologiske. Det ville være, sier han, som å beskrive et menneske *kun* ut fra anatomi og fysiologi. For å forstå folkepsykologien må man derfor ta med det sjelelig-åndelige, som ikke «ytrer seg på sansbar måte eller byr seg frem for den vanlige, materielle iakttakelsesevne. [...] Det fin-

nes andre, usynlige vesener som virker inn i de synlige». Vi blir oppfordret til å leve oss inn i tanken på at både rommet og tiden er gjennomtrengt av åndelige vesener. De virker i det enkelte menneske, i grupper av mennesker, i tidsepoker, i naturen og i kosmos. Åndsforskeren observerer, i følge Steiner, en vev av forskjellige krefter som virker på hverandre, for hverandre og mot hverandre i et dynamisk, kraftfullt og skapende nettverk av regulære og irregulære engler, erkeengler, og ennå høyere englehierarkier.

Dersom denne foredragsrekken hadde hatt en «udiskutabel affinitet til nazismen» slik Staudenmaier hevder, ville man forvente å finne igjen disse hierarkiske englevesen nettopp i nazismen. Med Werners ord: «At det ikke fantes nazister som hadde noen interesse for engler, erkeengler og tidsånder og deres virkninger som Steiner beskriver i disse foredragene, sier seg selv. Her konstruerer Staudenmaier en forbindelse [mellom antroposofi og nazisme] fordi han regner med leserens manglende viten [om helheten i foredragene]. Og han støtter seg blant annet på en privat offentliggjørelse av nervelegen Wolfgang Treher fra 1966 som klassifiserer Hitler og Steiner som psykopatologiske tilfeller, og som i samme skrift formoder at Steiners «teorier» var nøkkelen til konsentrasjonsleirenes praksis, til tvangsarbeid og jødedrap. I 1969 offentliggjorde den

8 GA 121, s. 75, sitert etter Werner, s. 42.

9 Samme sted, s. 83, sitert etter Werner, s. 43.

samme Treher en lignende studie kalt «Hegels åndssykdom og historiens skjulte ansikt» (*Hegels Geisteskrankheit und das verborgene Gesicht der Geschichte*). Da ingen forlag heller ville gi ut dette arbeidet, ble også det gitt ut av ham selv privat.» (S. 43)

At Staudenmaier bruker en slik åpenbart tvilsom kilde og samtidig unnlater å beskrive helheten i Steiners folkesjelsforedrag, vitner om en viss tendens i arbeidet hans.

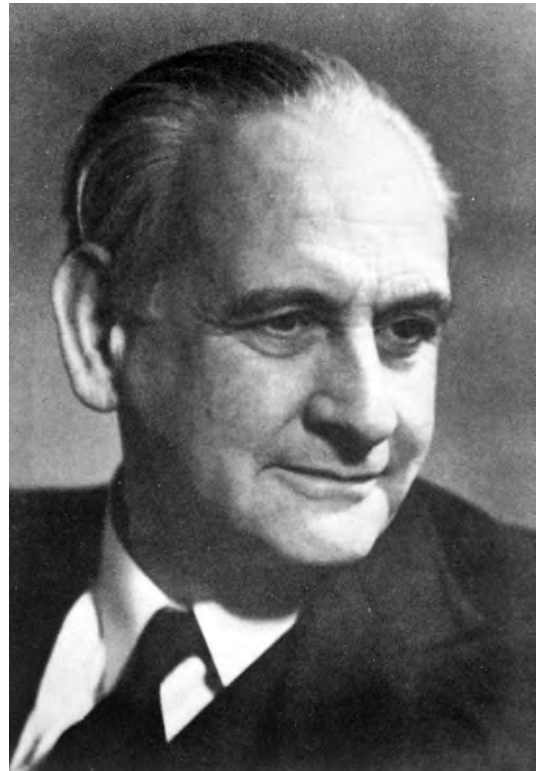
I en artikkel i *Libra*, nr. 1/2011 henviser historikeren Terje Christensen til en annen del av Staudenmaiers arbeid. Det gjelder den såkalte «salsbataljen», attentatet mot Steiner i München 1922. Denne gang konstruerer ikke Staudenmaier, men *dekonstruerer* ved å tilbakevise at hendelsen dreide seg om et nasjonalsosialistisk angrep på Steiner, «slik det tidligere er blitt fremstilt fra antroposofisk hold». Denne dekonstruksjonen, eller revisjonen om man vil, ble også understreket av en annen Steiner-kritiker, Terje Emberland, som er forsker ved Holocaustsenteret. I en debatt fra høsten 2009 beskrev han dette som en «legende» og gir ingen andre enn Uwe Werner – som han også i andre sammenhenger har gitt honnør for etterrettelig forskning – «æren» for å ha funnet ut dette.¹⁰ Men det er tvilsomt at Werner selv ville ha kalt det en «legende» eller at angrepet på Steiner ikke dreide seg om et nasjonalsosialistisk angrep.

Werner skriver at «Steiners anskuelse når det gjaldt krefter som var bundet til blod og rase dannet en opposisjon til målsetningene til de völkisch-inspirerte grupperingene. Her finner man årsaken til den åpne kampen fra Völkisch-bevegelsen mot Steiner og antroposofien. Steiner sto på en svarteliste over personer som man ønsket å myrde, sammen med bl.a. Walther Rathenau og Matthias Erzberger». (S. 80) Rathenau, som var jødisk-tysk utenriksminister, ble drept i 1922, den sentrale politikeren Erzberger et år tidligere. Marie Steiner skriver om dette: «Den gang arbeidet man i de kretsene som kalte seg «alltyskerne» (die Alldeutschen) uten skrupler med midler som iscenesatte tumulter, bakholdsangrep, ja mord og drap, slik hendel-

¹⁰ Ukeavisen «Dag og Tid», 16.10.2009.

sene med Erzberger, Rathenau og mange andre beviser. For å gjøre ende på en voksende åndelig bevegelse som forekom farlig for deres egne hensikter, slo partier seg sammen som ellers angrep hverandre gjensidig.»¹¹

Terje Christensen skriver at Staudenmaier «avdramatiserer det voldelige angrepet [på Steiner] slik at det fremstår som mest mulig uskyldig». Han referer fra Hans Büchenbachers manuskript *Erinnerung 1933-1943*, der attentatforsøket mot Steiner beskrives i detalj.¹²

Hans Büchenbacher (1887-1977), filosof og antroposof av jødisk herkomst, var i mange år en ledende skikkelse i den antroposofiske bevegelsen i Tyskland. Han deltok som menig soldat under 1. verdenskrig og ble på grunn av sin tapperhet utnevnt til offiser. Han utfoldet en betydelig internasjonal foredragsvirksomhet, også i Norge. Det var han som organiserte bokserer, brytere og antroposofiske studenter og menn til å forsvare Steiner under angrepet på ham i München 1922.

¹¹ *Libra*, nr. 1 2011.

¹² *Libra*, nr. 1 2011.

Büchenbacher var ikke bare øyenvitne til tumultene ved Steiners foredrag i München, men i høy grad deltaker. Han skriver: «Foredragsreisen til Rudolf Steiner var arrangert av det jødiske konsertbyrå Wolff. [...] de motstanderne som provoserte frem slaget i foredragssalen i München, var for en stor del tilhengere av Ludendorff, som jo også var en fanatisk antisemitt.» Den fanatiske hetsen mot Steiner hadde f.eks. bevirket at det meget leste «Münchner Mittagszeitung» trykket følgende i en føljetongartikkel: «Forhåpentligvis finnes det tyske menn som forhindrer at herr Steiner overhodet setter sin fot på Münchens jord.»

På grunn av «store krav til politibetjentene på grunn av en offentlig utstilling» kunne ikke politiet stille med betjenter til å beskytte Steiner. På dette svarte Büchenbacher at «jeg vil selv med mine venner organisere beskyttelse for herr dr. Steiners foredrag», og han tilføyde at «som gammel frontoffiser skal navnet Büchenbacher borge for at dagens slag i salen skal ende med antroposofenes seier». Dette gjorde embetsmannen en smule forlegen, noe som førte til at han etter en del om og men ble lovet at det skulle stilles noen sivilkledde betjenter til rådighet.

«Så gikk Rudolf Steiner med meg til sjeffen for konsertbyrået Wolff og hørte med et stille smil at konsertbyrået for aftenen hadde engasjert arbeidsløse bokserere og brytere som ville melde seg for meg før foredraget. [...] Min plan var følgende: Når de som skulle forstyrre foredraget – slik man ventet – stormet inn i foredragssalen fra gaten, skulle bokserne og bryterne gripe inn fra gårdsplassen bakfra, mens jeg ovenfra med min livgarde skulle ønske inntrengerne «god kveld». De forreste plassene i de to første rekker på og høyre og venstre side hadde jeg besatt med pålitelige antroposofiske medlemmer. I kunstnerværelset med en jerdør hadde jeg plassert noen waldorflærere fra Stuttgart med befaling om at Rudolf Steiner i nødstilfelle skulle anbringes i kunstnerværelset og bare åpne døren når jeg viste meg personlig.» Også en gruppe studenter var stilt i beredskap i tilfelle angrep.

Etter foredraget ble det stormende bifall og Steiner gikk tilbake til talerstolen for å bukke.

«Da han var på vei tilbake til kunstnerværelset, begynte på salens høyre side stormen mot podiet under skingrende signalflytter og ville skrik. Jeg styrtet straks inn i salen, men i den fryktelige trengselen ble jeg stående fast og så hvordan angriperne overrente de vennene som på høyre side av salen skulle beskytte Rudolf Steiner, slik at noen angripere med de spiralformede våpnene som hadde en tung blykule i enden allerede var like bak ham, og det var skrekkelig, inneklemt å måtte se hvordan Steiner ganske langsomt og forsiktig gikk mot kunstnerværelset. Men på salens venstre side, hvor det på grunn av et galleri bare var en smal gang, nådde i siste øyeblikk de antroposofiske vennene av de første rekkene frem til podiet, og jeg så hvordan dr. med. Noll og den unge München-arkitekten Beck kastet de forreste angriperne tilbake og at Rudolf Steiner forsvant inn i kunstnerværelset.»

Legen Ludwig Noll (1872-1930) var en av dem som fysisk forsvarte Rudolf Steiner mot angriperne under «salsbataljen». Dette gjorde han ved å kaste seg mot angriperne som bare var få skritt fra å slå Steiner ned med «våpen med tunge blykuler i enden». Noll beskrives som en kraftfull, engasjert og respektert lege. Han var blant annet personlig lege for Marie Steiner og Christian Morgenstern, og han hadde vært Oberstabsartz ved en bataljon under 1. verdenskrig. På Ita Wegmans oppfordring ble Noll engasjert i behandlingen av Steiner under dennes sykdomsperiode. Natten til 30. mars 1925 var han sammen med Wegman ved Steiners side helt til Steiner døde om morgenen klokken 10. Marie Steiner sa følgende om Ludwig Noll: «Den som engang har hatt ham som lege, ønsker seg ikke lenger noen annen.»¹³

Büchenbacher beskriver angrepet på Rudolf Steiner som «det frykteligste i mitt liv», og han forsetter: «Nå begynte det store slaget i salen. Bokserne og bryterne og de antroposofiske vennene kjempet på podiet og overvant motstanderne. Publikum sto stumme og stive foran stolene.» Etter at faren var over, og senere

13 Fra <http://biographie.kulturimpuls.org/detail.php?id=500>

Erich Ludendorff (1865-1937), tysk offiser og politiker. I 1923 var han med i Hitlers kupp i München, ble stilt for retten, men frifunnet. 1924–28 medlem av Riksdagen (Det tysk-folkelige parti). Som partiets og nazistenes kandidat ved rikspresidentvalget 1925 fikk Ludendorff bare 1/4 million stemmer. Ved omvalgene samme år ble han ikke lenger støttet av nazistene, og dette førte til brudd med Hitler. Deretter gled han mer i bakgrunnen, men støttet fortsatt nazismen. Han ble forlikt med Hitler samme år som han døde. Her sammen med Adolf Hitler etter det mislykte Münchenkuppet («ølstue-kuppet») i 1923. Det var tilhengerne av Ludendorff som angrep Steiner i München 1922. (Kilder: Store Norske Leksikon nettutgave; <http://www.hitler2012.com>.)

på kvelden, uttrykte Büchenbacher bekymring for det han kalte *motstanderne*, nemlig Thule-selskapet, som var en høyreradikal, hemmelig organisasjon tilknyttet völkisch-bevegelsen, dannet i München under siste fase av første verdenskrig. Büchenbacher hadde først planlagt en nattlig fluktrute for Steiner ut av München, men nå fryktet han at Thule-selskapet som hadde sitt klubblokale i hotellet «ville overfalle oss om natten på den ensomme landeveien til Augsburg». Etter å ha lagt en ny plan for hvordan Steiner kunne komme seg trygt ut av München «talte vi om de antisemittiske Ludendorff-tilhengerne, som hovedsakelig hadde deltatt i «salsbataljen»».

Når man vet at Ludendorff var den som året etter (1923) var Hitlers nærmeste allierte i «ølstue-kuppet» i samme by – München var sentrum og høyborg for den nasjonalsosialistiske bevegelsen i Tyskland –, og når man vet at Hitler utropte seg selv til sjef for en ny nasjonal regjering og Ludendorff til sjef for armeen før de to dager senere marsjerte mot regjeringskvartaret i spissen for 3000 SA-menn, er det mildt sagt underlig at Staudenmaier i sin doktorhandling tilbakeviser at angrepet mot Steiner skulle komme fra nasjonalsosialister.

Christensen har følgende å si til denne dekonstruksjonen fra Staudenmaiers side: «Doktoranden har tydeligvis brukt både tid og krefter på å avdramatisere de voldelige angrepene slik at de fremstår som mest mulig uskyldige. Og

grunnen er ikke vanskelig å forstå: Staudenmaier hører til dem som har villet kaste et stenk av brunt over Rudolf Steiner og antroposofien. Og denne hendelsen, slik den er blitt fremstilt, taler et tydelig språk om motsetningen mellom nazisme og antroposofi, om noen skulle ha behov for en slik demonstrasjon.»¹⁴

Uwe Werner beskriver hvordan Steiner helt konsekvent ble sett på som «forræder av tyskheten» ut fra et völkisch-synspunkt. Dette gjaldt ikke minst da han i 1921, året før «salsbataljen», argumenterte for å boikotte avstemningen om hvorvidt Oberschlesien skulle tilhøre Polen eller Tyskland.¹⁵ Skjellsordene haglet. Steiner var «en uønsket fremmed», «en syk sjarlatan», «en jødisk bastard», «en irregulær frimurer», «en halvdannet dilettant»,

14 Sitatet samt beskrivelsen av «salsbataljen» er et utdrag av Terje Christensens artikkel i *Libra*, nr. 1/2011.

15 Grunnen til denne oppfordringen lå i Steiners prinsipielle motstand mot det han beskrev som en politikk «basert på folkenes blodssammenheng, etter rent sjåvinistiske, folkeegoistiske impulser». Man skal også huske at Steiner på denne tiden var en profilert stemme i offentligheten gjennom sine foredrag og skrifter om «sosial tregrening».

Karl Heyer (1888-1964), historiker som møtte Steiner første gang i 1911 og deretter satte kreftene inn for antroposofien. Han ble såret under 1. verdenskrig, ble hjemsendt og kunne derfor holde sine første antroposofisk-historiske foredrag allerede i 1916/17. Han var en aktiv medarbeider i tregreningsbevegelsen og holdt en rekke foredrag om emnet. Heyer var en kjent motstander av nasjonalsosialismen, og i 1941 beslagla Gestapo biblioteket hans.

«en aktiv landsforræder» og så videre. Han fikk dessuten skylden for Tysklands nederlag under 1. verdenskrig, ettersom det avgjørende og innledende slaget ved Marne som Tyskland tapte, var en feilbeslutning gjort av general Helmut von Moltke, «som sto under okkult innflytelse av Rudolf Steiner.» Men det var ikke bare i München i 1922 det var tumult: «Plakater som annonserte antroposofiske foredrag ble revet ned, og foredrag ble forstyrret av pipekonserter.» (S. 68)

Disse saksforholdene nevnes sjelden av dem som ønsker «å kaste et stenk av brunt over Rudolf Steiner og antroposofien». At det fantes antroposofere som kom til å utvikle sympati for nazismen, og at det dessuten finnes høyst problematiske enkeltytringer fra Steiners side som går på rase og folk, er riktig nok. Men dersom kritikerne gang på gang utelater de momentene og hendelsene som kan gi kritikken nyanse, må man spørre seg om graden av etterrettelighet i den kritikk som reises. Werner gir en hel rekke av eksempler på kritikernes unnløtelser, men vi har måttet nøye oss med disse få i denne omgang.

Avslutningsvis kan det likevel være verdt å tilføye at høyre-radikale grupperinger både før og under naziregimet anså en rekke antroposofiske foredragsholdere og forfattere, f.eks. Carl Unger, Karl Heyer og Hermann Poppelbaum, som sine fiender. Antroposofen og historikeren Karl Heyer oppsummerte i 1921 antroposofenes og antroposofiens posisjon i forhold til Völkisch-bevegelsen i følgende ordlag: «I løpet av de siste månedene har motstanderne mot Antroposofisk Selskap trådt spesielt høylydt frem. Disse motstanderne har sitt grunnlag i en pleie av visse foreldete livs-

sammenhenger som handler om en kunstig kult i forhold til blod og rase. [...] Det dreier seg om tysk-völkische, tysknasjonale, nasjonalistisk-alltyske, arisk-antisemittiske strømninger. Disse vet kun av maktgrupper som beror på blodsammenhenger, og de hater jeget og alt det som vil gjøre dette jeg fritt og til en kraftfull bærer av de sosiale krefter.» (S. 68) [Ω](#)

Art and Event

Seminar om kunst og bevissthet med
Jesaiah Ben-Aharon

Lista i Vest-Agder 1. - 3. juli

Konsert med «Kvartett for tidens ende» av
Olivier Messiaen inngår i seminaret

Arrangert av Koan og Galleri Lista Fyr